

“ŞEREF” SÖZCÜĞÜNÜN YERİNE “ÖZSAYGI”

Sami Selçuk

- Arapçadan aldığımız “şeref” sözcüğü ve kavramı üzerine hem Arap hem de Batılı düşünürler çok eğilmişlerdir.

Nitekim Osmanlı Türkçesinde şeref, kişinin kendi öz nitelikleri ve erdemleriyle ilgili ise “şeref-i zâtî”; konum ve rütbesiyle ilgili ise “şeref-i ârizî” ya da “şeref-i izâfî” olarak adlandırılmıştır.¹

Günümüzde Batı toplumlarının ahlak anlayışının ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarının odağında yer alan “şeref” kavramının kökleri ve kaynakları, Eski Yunan felsefesine değin uzanmaktadır. Eski Yunan’ın kent devletlerinde toplumsal konumla ilgili olarak şerefli duruş, soylulara özgü en yüce değer sayılmıştır.²

Bu nedenlerle “sorgulanıp eleştirilmeyen yaşam, yaşanmaya değmez” diyen; insanı, kendisine ve başkalarına akılcı bir soru sorulduğunda akılcı yanıtlar verebilen “sorumlu” bir varlık, bir ahlak ve hukuk öznesi olarak algılayan Sokrates,³ ilkelerinden ve şerefinden hiç ödün vermemiş; ölüm cezasına hüküm giydiği zaman, yargılamanın adil olmadığına inanmasına karşın, devletin yasalarına uymak gerektiğini belirterek kendisine verilen baldıran ağısını duraksamadan içmiştir.

Roma’da Stoacı Filozof⁴ Seneca, İmparator Neron’a suikast düzenlediği iddiasıyla yargılanıp ölüm cezasına çarptırıldığı zaman,

1 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Ankara 1986, s. 1186.

2 Taner Timur, *Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi*, İstanbul, 2011, s. 18.

3 Ernst Cassirer, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, (Çev.: Necla Arat), İstanbul 1997, s. 20.

4 Anday; “Felsefe” sözcüğünün Yunanca “sevgi” (philia) ve “bilgi / bilgelik”

kendisine cezanın yerine getirilme biçimini seçme olanağı tanınması ancak vasiyetnamesini yazması için zaman verilmemesi üzerine, son anında yanında bulunan eşine ve çocuklarına dönerek “Üzülmeyin, size akçalı zenginliklerden daha değerli bir şey bırakıyorum: Şerefli ve erdemli bir yaşam.” demiştir.⁵

Aynı nedenlerle pusu kurma, arkadan vurma, kalleşlik gibi yöntemler ve kurnazlıklar, insanın kendisine saygısızlık (haysiyetsizlik), şerefsizlik sayılarak tarihte en büyük kınamaların konusu olmuş ve Batı hukukunda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarında şeref, insan saygınlığı (dignité humaine), “temel ilke” (principe matriciel) olarak benimsenmiştir.⁶

Unutmamak gerekir ki şeref kavramı Batı’da “yaşam değeri” ya da “yaşam hakkı”yla özdeş düzeyde sayılmıştır. Bu yüzden düello, yüzyıllarca şerefi kurtarmanın bir yöntemi olarak benimsenip kurumlaşmıştır. Bilindiği üzere düello, iki kişi arasında toplum önünde şerefi kurtarmak amacıyla belli kurallar çerçevesinde öldürücü silahlarla yapılan bir dövüştür. Batı’da düellonun suç olarak benimsenmesi ve yasaklanması çok sonraları olmuştur. Söz gelimi düello; Fransa’da 1547’de, İngiltere’de 1819’da yasaklanmıştır. Ancak bu yasağa karşın düelloya daha sonraki dönemlerde de rastlanmaktadır. Düelloya kurban giden ünlüler arasında 1832’de henüz 21 yaşında iken öldürülen ve kendi adıyla anılan bir kuramın sahibi Matematikçi Evariste Galois, 1841’de 27 yaşında iken öldürülen Rus yazarı Lermontov, 1857’de 49 yaşında iken öldürülen Rus yazarı ve ozanı Puşkin de bulunmaktadır.

Şerefli olmanın, mertliğin ve erdemlin simgesi ve yansıması olarak görülen düello; Batı’nın ahlaka yaklaşımı doğrultusunda uzun süre uygulamada kalırken -yukarıda da belirtildiği üzere- beynin bencil düşünmesinin ürünü ve dolayısıyla özünde ahlaksızlığın bir izdüşümü sayılan kurnazlık, kalleşlik, ahlaka aykırı görülmüş, hiçbir zaman bağışlanmamıştır. Bunun en çarpıcı örneği, Sezar’ı MÖ 44 yılında kalleşçe öldüren Brutus’tur. Tarih;

(sophia) sözcüklerinin birleşmesinden oluştuğu, “bilgi / bilgelik sevgisi” demek olan ve Türkçede bu anlamda kullanılan “felsefe” ya da “filozofi” (philosophie) sözcüklerinin doğru olduğu; buna karşılık düşünür, felsefeci anlamında kullanılıp “z” harfiyle yazılan “filozof” sözcüğünün doğru olmadığı, zira Yunanca “zophus” sözcüğü “karanlık” anlamına geldiği için filozof sözcüğünün zorunlu olarak “karanlık seven, karanlık sever” anlamına geleceği, “bilgi seven, bilge sever” anlamına gelmeyeceği, dolayısıyla “filosof” olarak yazılması gerektiğini -haklı olarak- ileri sürmüştür (Melih Cevdet Anday, “En Önemli İş”, *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1994).

5 Cemal Yıldırım, *Bilimsel Düşünme Yöntemi*, Ankara 2008, s. 341.

6 Jean François Renucci, *Droit européen des droits de l’homme*, Paris 2001, s.1.

acımasız, eli kanlı, buyurgan Sezar'ı bağışlamış ama kalleş ve kurnaz Brutus'u asla bağışlamamıştır.

Bu konuda bir başka örnek de şudur: ABD tarihinde yağma, tren soygunları ve sayısız insanı öldürme gibi birçok suç işleyen ünlü haydut Jesse James; duvarda asılı tablonun tozunu almak ve eğriliğini düzeltmek amacıyla sandalyeye çıktığı sırada, başına konan ödülü almak için bu fırsatı kaçırmayan arkadaşı Robert Ford tarafından 3 Nisan 1882 tarihinde arkadan silahla vurularak kalleşçe öldürüldüğü zaman, toplumun tepkisi yine bu ahlak anlayışı doğrultusunda olmuştur. İnsanları acımasızca öldüren, soygunlar yapan, devletçe başına ödüller konan haydudun bu biçimde öldürülmesini Amerikan halkı mertçe ve insanca bulmadığından sevinememiş; Robert Ford'u bağışlanamaz bir şeref ve ahlak yoksunu olarak görmüş, yıllarca kınayıp durmuştur. Buna karşılık Jesse James, Amerikan tarihinde efsaneleşmiş, hakkında kitaplar yazılmış, yaşamı yirmileri bulan filmlere konu olmuştur.

Bu açıdan Adorno'nun 7 Mayıs 1963'te ahlak felsefesi üzerine verdiği ilk dersinde söylediği şu sözler çok düşündürücüdür: "... kafanıza taş atacaksam bunu en baştan söylemiş olmam, size ekmek dağıtacakmışım gibi bir yanılısma yaratmaktan daha iyidir.”⁷

Sanırım bu sözler, kurnazlığın bencilce bir ahlaksızlık olduğunu çok çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. Oysa Doğu toplumlarında ve ne yazık ki bizde kurnazlık, zekânın bir göstergesi, övünülesi bir duruştur. İnceleyiniz. Doğu toplumlarının saraylarında sultanları, padişahları nabza göre şerbet vererek dinlendiren dalkavuklar, soytarılar vardır. Batı toplumlarında tekil anlatımla soytarılık diye bir mesleğin bulunup bulunmadığını ben bilmiyorum ama şunu iyi biliyorum: Başkan Einsenhower; Beyaz Saray'da dönemin üç büyük düşünürünü kendi başarılarını övmeleri, yaltaklık etmeleri için değil, her sabah bir gün önce hangi yanlışları yaptığını söylemeleri için görevlendirmişti.

İşte bu Batı anlayışına göre, kaynak yasalarda “kalleşçe, arkadan vurmak suretiyle” (İtalyanca *brutalità*, Fransızca *brutalité*) anlamlarına gelen sözcük, bir hukuk kavramına dönüşmüş; Türkçe yasalara “canavarca duygularla” olarak aktarılmıştır. Haksızlık içeriği ağır olduğundan kalleşçe insan öldürme, sıradan insan öldürmeden daha ağır sayılmış ve nitelikli insan öldürme suçu olarak birçok yasada ve Batı'dan aktarılan bizim Türk

⁷ *Ahlak Felsefesinin Sorunları*, Hazırlayan: Thomas Schröder, (Çeviren: Tuncay Birkan), İstanbul 2012, s. 12.

ceza yasalarında yerini almıştır (TCY, m. 82[1]b, Eski TCY, m. 450/3, İtalyan 1889 CY, m. 366/3, İtalyan 1930 CY m. 577/4, [61/1], Fransız 1810 CY, m. 303).⁸

Bu arada belirtelim ki Schopenhauer'ın “şeref kavramının Doğu toplumlarında hiçbir değeri ve anlamı yoktur” biçimindeki değerlendirmesi elbette çok acımasızdır. Ancak doğru ise çok düşündürücüdür de.

Yine düşündürücü olan bir başka nokta da Arapça üst bir kavram olan şeref sözcüğünün Türkçede tam karşılığının büyük olasılıkla bulunmamasıdır. Belki ulaşamadığımız kaynaklarda ya da tarama sözlüklerinde vardır. Bulan olursa kendimizi ona borçlu sayarız. Eğer yoksa unutmayalım ki bu sözcüğün karşılığı olarak kullanılan “onur” sözcüğü, Türk diline İtalyancası “onore” olan Fransızca “honneur” (İngilizce ve İspanyolca *honor*) sözcüğünden Kırım Savaşı sırasında on dokuzuncu yüzyılda girmiştir.⁹

Bu değeri koruyan hukuk, öğretide cins (*genus*) olan şeref kavramını iki türe (*species*) ayırarak ele almaktadır.¹⁰

Birincisi; kişinin kendi tinsel varlığı hakkında beslediği kanı ve kişisel değerlendirme anlamında öznel, bireysel olan “iç şeref”tir. Kişinin kendisi karşısında duyduğu saygıyı anlatan bu sözün karşılığı, bizce Türkçemizde kullanılan ve yine Arapça'dan alınan “izzetinesis” sözüdür. Bu sözün karşılığının Arapçada yukarıda değinilen “şeref-i zâtî”; Batı dillerinde ise (sırasıyla Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve İtalyancada) “respect de soi, amour de soi, self love, amor proprio, amore proprio” sözleri olduğunu düşünmekteyiz.

İkincisi ise kişiye karşı başkalarının, toplumun beslediği kanı, değerlendirme anlamında nesnel, toplumsal “dış şeref” olup Türkçede karşılığı “saygınlık”; bunların Arapça karşılıkları ise kanımızca Türkçemizde “haysiyet” ya da “itibar”dır. Ancak Arapça asıl karşılığı -yine yukarıda değindiğimiz gibi- konum ve rütbeyi dillendiren “şeref-i ârizî” ya da “şeref-i izâfî” sözleri olmak gerekir. Bu sözlerin başlıca Batı dillerindeki karşılıkları da

8 Ayrıntılı bilgi için bk. Sami Selçuk, *Adalet ve Yaşayan Hukuk*, Ankara 2009, s. 415 vd.

9 İlhan Ayverdi, “Kubbealtı Lügati”, *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Türkçe Büyük Sözlük*, C. III, İstanbul 2006, s. 2393.

10 Sahir Erman - Çetin Özek, *Kişilere Karşı İşlenen Suçlar*, İstanbul 1994, n. 330; Ayhan Önder, *Şahıslara ve Mala Karşı Cürümler ve Bilişim Alanında Suçlar*, İstanbul 1994, s. 221, 222; Durmuş Tezcan - Mustafa Ruhan Erdem - Murat Önok, *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, Ankara 2017, s. 566, 567; Mahmut Koca - İlhan Üzülmöz, *Türk Ceza Hukuku, Özel Hükümler*, Ankara, 2018, s. 469, 470.

sırasıyla Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve İtalyanca olarak “réputation, reputation, reputación, reputazione” sözcükleridir.

Biz, şeref karşılığı olarak “özsaygı” terimini ve hukuk dilinde “iç özsaygı” ve “dış özsaygı” ayrımını benimsemekte ve önermekteyiz. Merhum Püsküllüoğlu, “şeref” sözcüğünün karşılığı olarak nedense Türkçe olmayan “onur” sözcüğünü benimsemiştir. Ancak bununla da yetinmemiş, onur sözcüğünün yanı sıra “erdem, yükseklik, yetenekle elde edilmiş iyi ün” sözlerine de yer vermiştir. Yazar, “onur” kavramını da şöyle açıklamıştır: “Kişinin kendi varlığına, kendi kişiliğine karşı beslediği saygı, insanı insan yapan iç değer. Başkalarının gösterdiği saygının dayanağı olan özlük değer, saygınlık.” Bu açıklama, bizce “iç özsaygı” ve “dış özsaygı” terimlerini kapsamaktadır. Öte yandan Püsküllüoğlu, “özsaygı” terimini de kullanmakta ve şu şekilde açıklamaktadır: “Kişide, kendi kişiliğini alçalmaktan insanı alıkoyan ve başkalarının kendini alçaltmalarını hoş görmeyen duygu, kişinin özüne, kişiliğine beslediği saygı.”¹¹

Daha önceki “onur”, “şeref” kavramlarının açıklamasıyla birlikte ele alındığında Püsküllüoğlu’nun bu son açıklaması, bizce “şeref” sözcüğünün karşılığı olan “özsaygı” teriminin yetkin bir tanımıdır.

Son olarak şunu de eklemek gerektiğini düşünmekteyiz: Biz, Türk Dil Kurumunun *Türkçe Sözlük* ve yazım kılavuzlarına karşın, merhum Püsküllüoğlu gibi “özsaygı” sözcüğünün yazımının bitişik olduğu görüşündeyiz. Nitekim TDK “selfie” karşılığında önerdiği “özçekim” sözcüğünün bitişik yazımını benimsemiştir. Yine Türk Dil Kurumunun yayımladığı *Türkçe Sözlük*’te de sırasıyla “ototrof, mazoşist, otomasyon, narsist” sözcüklerinin karşılıkları olan “özbeslenme, özezer, özişler, özsever” sözcükleri bitişik biçimde yazılmıştır.

Kaynaklar

Ahlak Felsefesinin Sorunları, Hazırlayan: Thomas Schröder, (Çeviren: Tuncay Birkan), I, İstanbul 2012.

Anday, Melih Cevdet, “En Önemli İş”, *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1994.

Ayverdi, İlhan, “Kubbealtı Lügati”, *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Türkçe Büyük Sözlük*, C. III, İstanbul 2006.

Cassirer, Ernst, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, (Çeviren: Necla Arat), İstanbul 1997.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Ankara 1986, s. 1186.

Erman, Sahir - Çetin Özek, *Kişilere Karşı İşlenen Suçlar*, İstanbul 1994.

¹¹ Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük*, İstanbul 2007, s. 1333 1381, 1623.

- Koca, Mahmut - İlhan Üzülmez, *Türk Ceza Hukuku, Özel Hükümler*, Ankara 2018.
- Önder, Ayhan, *Şahıslara ve Mala Karşı Cürümler ve Bilişim Alanında Suçlar*, İstanbul 1994.
- Püsküllüoğlu, Ali, *Türkçe Sözlük*, İstanbul 2007.
- Renucci, Jean François, *Droit européen des droits de l'homme*, Paris 2001.
- Selçuk, Sami, *Adalet ve Yaşayan Hukuk*, Ankara 2009.
- Tezcan, Durmuş - Mustafa Ruhan Erdem - Murat Önok, *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, Ankara 2017.
- Timur, Taner, *Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi*, İstanbul 2011.
- Yıldırım, Cemal, *Bilimsel Düşünme Yöntemi*, Ankara 2008.